

УДК. 94 (477)

Володимир Дятлов

МІФ ПРО «ХРИСТІЯНСЬКЕ МІСТО» В РАНЬОМУ РЕФОРМАЦІЙНОМУ РУСІ В НІМЕЧЧИНІ (1517–1525)

DOI: 10.5281/zenodo.5084997

© В. Дятлов, 2021. CC BY 4.0

У статті проаналізовано реформаційний проєкт «християнське місто Віттенберг» із творів відомого реформатора Андреаса Карлштадта. На відміну від попередніх дослідників, автор розглядає його в контексті міфологізації різних соціальних сил та інститутів, які претендували на проведення Реформації. Міф про «християнське місто» формується на протиставленні іншим міфологізованим спільнотам та особам – «християнській правитель», «християнське дворянство», «християнський князь». Реформаційний проєкт «християнського міста» виник у пошуках сил, здатних і готових здійснити реформаційну програму, сформульовану М. Лютером та його соратниками. У перші роки Реформації в суспільно-політичній думці на перший план виступають міфи про «християнського князя»-реформатора та «християнське дворянство». Вормський рейхстаг 1521 р. показав нездатність політичної еліти, «християнського дворянства» на чолі з імператором консолідувати свої зусилля й здійснити оновлення папської церкви. Сподівання віттенберзьких реформаторів на те, що «християнський князь» курфюрст Фрідріх Саксонський Мудрий здійснить реформи виявились марними, покровитель М. Лютера проводив обережну церковну політику й не поспішав з перетворенням.

Ідея «християнського міста» виникла спонтанно під час масових заворушень у Віттенберзі на початку 1522 р. Після проведення тут перших перетворень один із лідерів реформаційного руху Андреас Карлштадт пропагує його як взірець істинного «християнського міста». Після того, як Віттенберг та інші міста виявились нездатними реалізувати реформаторську місію, А. Карлштадт разом із радикальними реформаторами надалі відводить провідну роль іншій спільноті – «простому народу», основу якої складало селянство. Ідентифікатором такої спільноти стає «проста людина», яка у масовій свідомості набуває ознак міфічного героя. М. Лютер вкрай негативно поставився до права «простолюду» проводити реформи й також персоніфікує таку спільноту, називає її Herr Omnes «пан Всі». Для нього «пан Всі» є носієм охлократії, хаосу та насильства. Недовговічність міфу про «християнське місто» є підтвердженням слабкості міського республіканізму, нездатності бюргерства провести реформи.

Ключові слова: Реформація, «християнське місто», А. Карлштадт, М. Лютер, Віттенберг.

Важливим чинником розвитку релігійних, соціальних і політичних рухів є комунікативні механізми, ціннісні установки, міфічні уявлення різних груп

суспільства. Слово і образ впливають на позицію й поведінку людини, її світогляд та уявлення про суспільний устрій. Ідеальні привабливі образи майбутнього стають орієнтирами, що зумовлюють динаміку й напрямки масових виступів. Ідеологи Реформації ставили за мету досягнення «свободи», «братерства», «правди», «справедливості», «загального блага», «порядку». Такі слова ставали «магічними», міфами, що посилювало їхній вплив на широкі верстви суспільства.

У дослідженнях історії Реформації увага сконцентрована головним чином на утопічних моделях, переважно хіліастичних конструктах майбутнього. Натомість такий реформаційний проєкт як «християнське місто» напрочуд довго залишався поза увагою дослідників. Винятком є спеціальна стаття німецького дослідника С. Еміга, присвячена аналізу змісту такого конструкту як «християнське місто Віттенберг» у творах відомого реформатора Андреаса Карлштадта¹. Уперше таке поняття фігурує в його трактаті «Про ліквідацію ікон і про те, що серед християн не може бути жебраків» (1522), у якому він узагальнив досвід реформ у Віттенберзі. На основі аналізу вказаного та інших творів «Нового статусу» цього міста, С. Еміг здійснив вдалу реконструкцію моделі «християнського міста». Висновок автора полягає в тому, що згідно з концепцією А. Карлштадта, «християнське місто» – це не сукупність «християнських бюргерів», а єдина спільнота, релігійний і світський устрій, соціальні цінності та норми життя якої побудовані на засадах нового віровчення². Грунтовне дослідження історика не потребує додаткових аргументів на підтвердження його висновків.

Однак постають інші питання. Зокрема, чому в наступних творах і реформаторській діяльності А. Карлштадта концепт «християнського міста» зникає і замінюється іншими моделями? Навіть у ключових словах його творів та проповідей це поняття відсутнє³. До того ж, у проєктах інших реформаторів його вживали досить рідко. Чому ж міф про «християнське місто» вмирає на стадії його зародження?

Для з'ясування такої метаморфози це поняття у нашій статті розглядаємо в контексті іншого міфологічного ряду – особистостей та спільнот, які мали здійснити програму реформ і втілити в життя реформаційні моделі майбутнього суспільства. Реформатори й громадськість намагалися визначити інститути та окремі владні персони, яким відводили вирішальну роль у здійсненні реформаційної програми, – церква, імператор, князі, місто, сільські громади. Натомість поряд з такими чітко окресленими, реальними адресатами формуються міфи про «християнські» сили, здатні провести масштабні перетворення.

У перші роки Реформації в суспільно-політичній думці на перший план виступає міф про «християнського державця», який має взяти на себе місію оновлення церкви та суспільно-політичного устрою. Віра в такого володаря почала формуватися ще задовго до виступу М. Лютера. Її яскравими прикладами можна назвати теократичні проєкти «Реформація імператора Зігмунда» та «Реформація імператора Фрідріха III». Особливої популярності ідея «державця-реформатора» набуває після появи у 1516 р. трактату Еразма Роттердамського «Про виховання християнського князя» (*Institutio principis Christiani*), присвяченого молодому Карлу Іспанському, який невдовзі, у 1519 р., стає імператором Священної Римської імперії німецької нації під іменем Карла V.

В умовах посилення територіальної влади наприкінці XV – на початку XVI ст. множились різноманітні панегірики на адресу «християнських правителів». Такої моди не уникли й майбутні реформатори. А. Карлштадт – не виняток, він автор оди на честь «істинного християнського князя» курфюрста Фрідріха

¹ Oehmig S. «Christlicher Bürger» – «heilige Stadt». Zu Andreas Bodensteins von Karlstadt Vorstellungen von einem christlichen Gemeinwesen und den Tugenden seiner Bürger. *Querdenker der Reformation – Andreas Bodenstein von Karlstadt und seine Wirkung*. Würzburg, 2001, S. 151–186.

² Ibid. S. 178–179, 182–183.

³ Andreas Bodenstein von Karlstadt (1486–1541). Ein Theologe der frühen Reformation / Hrsg. von S. Looss und M. Matthias. Lutherstadt Wittenberg, 1998.

Саксонського Мудрого, якого він вихваляв за його «добрі справи» для церкви – будівництво Замкової церкви, створення унікального зібрання священних реліквій, особисте благочестя⁴. Релігійність князів, їх турботи про свою побожність і церковні справи високо цінували в гуманістичних колах. Зокрема, Філіп Меланхтон писав дифірамби на адресу вюртемберзького герцога Ебергарда, а його державну мудрість пов'язував з особистою побожністю. П. Котляров цілком справедливо знаходить у цьому витоки політичної концепції гуманіста⁵.

У реалізації своєї програми церковної реформи і «покращення християнства» М. Лютер покладався перш за все на імператора, князів та дворянську еліту. У 1520 р. він адресує свій програмний твір імператору та «християнському дворянству німецької нації» із закликком здійснити масштабні церковні перетворення й провести оновлення церковного життя на основі істинного віровчення⁶. М. Лютер тим самим довершує міф про політичну еліту на чолі з імператором як особливу спільноту, «християнське дворянство», яке має здійснити перетворення.

Звернення М. Лютера не було почутим – Вормський рейхстаг 1521 р. показав нездатність політичної еліти Імперії консолідувати свої зусилля й здійснити оновлення папської церкви. «Християнське дворянство» виявилось розколотим, його більшість на чолі з імператором виступила проти нового віровчення, прихильники реформи церкви поводитися обережно й не поспішали з її проведенням.

За таких умов М. Лютер і його соратники намагалися покласти виконання реформаторської місії на «християнських князів». Можливість такого розвитку подій підкріплювалась тим, що ще напередодні Реформації князі наполегливо посилювали свій контроль за церковними установами у своїх землях. Модель такої політики: благочестивий князь опікується церковними справами, турбується про спасіння душі, подає приклад підданам і таким чином набуває морального права впливати на церковні процеси. На тлі масової критики зловживань церкви та вищого кліру образ «християнського князя» стає особливо популярним.

Найбільш яскравим прообразом такого «християнського князя» виступав курфюрст Фрідріх Саксонський Мудрий. У своїй політиці він діяв у рамках вимог поміркованої реформи, що були визначені у документі «Скарги німецької нації» (1515). Тривалий час йому вдавалося підтримувати М. Лютера, не викликаючи при цьому різкої реакції інших князів та імператора. У тонких, обережних політичних маневрах, метою яких було не викликати політичну ізоляцію та просунути справу церковної реформи, курфюрст спробував використати силу і вплив Віттенберзького університету та інкорпорованих у нього церковних інститутів – капітулу Замкової церкви та архідіаконату штифта Всіх Святих. Університет у цьому випадку ставав своєрідним медіумом у проведенні політики курфюрста і давав останньому підстави покликатися на свою бодай формальну непричетність до реформаційних заворушень. Неквапливість курфюрста у справі реформ диктували політичні міркування – поступово сформувані коло впливових прибічників поміркованих реформ, провести їх «зверху» і не допустити масових стихійних заколотів і протестів⁷. Концептуальне значення цих звернень полягало в тому, що «християнський князь» бере на себе право втручатися в релігійні справи й проводити реформи у своїй землі. У реальності це означало передачу церковних функцій світському владарю.

⁴ Bauch G. Andreas Carlstadt als Scholastiker. *Zeitschrift für Kirchengeschichte*. 1897. Bd. 18. H. 1. S. 52.

⁵ Котляров П. Гуманіст і реформатор: освітні та соціальні практики Філіпа Меланхтона. Київ; Вінниця, 2017. С. 100–101.

⁶ Голубкин Ю. А. Из любви к истине. *Лютер М. Время молчания прошло. Избранные произведения 1520–1526 гг.* / Пер. с нем. Харьков, 1992.

⁷ Schulze M. Zwischen Frucht und Hoffnung. Berichte zur Reformation aus dem Reichsregiment. *Die deutsche Reformation zwischen Spätmittelalter und Frühe Neuzeit* / Hrsg. v. Th. A. Brady. München, 2001. S. 77.

Ідея «християнського міста» як ініціатора й провідника реформ виникла спонтанно, у ході масових заворушень у Віттенберзі у листопаді – грудні 1521 р. Тривалий час у перші роки Реформації протести антиклерикального характеру влаштовували студенти цього та інших міст. Відомий німецький дослідник Т. Кауфман небезпідставно визначає їх як окремий феномен – «студентська Реформація», яка дала поштовх розгортанню широкого релігійно-політичного руху в німецьких землях⁸. Однак ні А. Карлштадт, ні інші віттенберзькі реформатори не розглядали університети та студентство як силу, що здатна забезпечити системну підтримку релігійних перетворень.

Принципово новим явищем реформаційного руху стають самостійні виступи бюргерів Віттенберга на підтримку нового віровчення, які показали здатність сформулювати свою програму перетворень, адаптовану до потреб міста. Ініціативи бюргерів, їх масові виступи проти папської церкви, вимоги покінчити з церковними зловживаннями та готовність протистояти князівським заборонам перетворили місто на центр проведення реформ. Група радикально налаштованих членів університету та капітулу на чолі з А. Карлштадтом скористалась активністю містян і взяла на себе лідерство у масовому русі⁹. За таких умов виникла дихотомія «християнського князя» і «християнського міста».

Курфюрст одразу відчув небезпеку нової сили й у грудні 1521 р. заборонив проведення реформ у Віттенберзі до вирішення цього питання вищими церковними та імперськими інстанціями. Однак такі дії князя не змогли зупинити розгортання масового руху. Міська рада Віттенберга за участі реформаторів змогла розробити і прийняти 24 січня 1524 р. «Новий статут міста». Модель «християнського міста», закріплена в цьому документі, була далека від утопії. Нова система передбачала побудову церковного життя на основі загального священства віруючих, очищення храмів від зовнішньої атрибутики, перш за все ікон, скорочення кількості священників. Друга складова стосувалася сфери соціальної підтримки бідних і викоренення жебрацтва. Для вирішення цього завдання створювали «громадську касу» і спеціальні служби; передбачили нову систему початкової освіти, а обдаровані діти мали здобувати професійну і вищу освіту за підтримки міста. Важливою складовою нового устрою було встановлення контролю за моральною поведінкою містян, вводили суворі заходи з викоринення розпусти, проституції, пияцтва тощо¹⁰. Міська рада разом із громадою взяла на себе релігійні функції. Такий республіканський варіант теократії, у якому міська й релігійна громада виступали як єдине ціле, надихнув лідера реформаційного руху А. Карлштадта назвати Віттенберг «християнським містом», зразком і взірцем для інших міст¹¹.

Створенням образу «християнського міста Віттенберг» А. Карлштадт продовжує традицію «похвал» та панегіриків на адресу міст, яка набула поширення напередодні Реформації. В умовах нової хвилі урбанізації, посилення економічної та політичної ролі міст у громадському дискурсі, перш за все у творах поетів, хроністів, проповідників, відбувається своєрідне змагання у прославленні чеснот того чи іншого міста. Поряд із архітектурною красою, військовою могутністю, природними умовами, розташуванням міста, ключову роль автори таких опусів

⁸ Kaufmann Th. Der Anfang der Reformation. Studien zur Kontekstualität der Theologie, Publizistik und Inszenierungs Luthers und die reformatorisches Bewegung. 2. Aufl. Tübingen, 2018. S. 160–265.

⁹ Preuss J. S. Carlstadt's «ordinationies» and Luthers liberty. A study of the Wittenberg movement 1521–22. Cambridge (USA), 1974; Голубкин Ю. А., Дятлов В. А. Реформационное движение в Виттенберге (1521–1522 гг.). *Развитие феодализма в Центральной и Восточной Европе*. Свердловск, 1983, С. 121–138; Oehmig S. Die Wittenberger Bewegung 1521/22 und ihre Folgen im Lichte alter und neuerer Fragestellungen. Ein Beitrag zum Thema (Territorial-) Stadt und Reformation. *700 Jahre Wittenberg. Stadt – Universität – Reformation.* / Hg. von S. Oehmig. Weimar, 1995. S. 97–130.

¹⁰ *Neue Ordnung der Stat Wittenberg.* MDXXII Jar. Wittenberg, 1522. – AJ. *Ordnung des gemeinen Beutels zu Wittenberg.* Anfang 1522. Barge H. Andreas Bodenstein Karlstadt. Leipzig. Bd. II: Anlagen. S. 559–561.

¹¹ *Karlstadt A. Abtuhung der Bilder und das keyn Bedtler unther den Christen seyn sollen, 1522, und die wittenberger Beutelordnung.* / Hrsg. von H. Lietzmann. Bonn, 1911. S. 12.

відводили релігійному значенню, його «святості»¹². Найбільш «святими» вважали міста, у яких була велика кількість храмів, реліквій, місць паломництв тощо.

На тлі таких велетнів, як Нюрнберг, Кельн, Страсбург, Аугсбург, Віттенберг, маленьке місто на Ельбі, за словами хроніста Фрідріха Міконія, виглядало «брудною діркою» й не могло похвалитися в жодній з категорій та шкалі оцінок. Переваги цього міста визначали два чинники: напередодні Реформації воно стає резиденцією курфюрста Фрідріха Саксонського, а в 1504 р. тут відкрили університет. Відтак, ідея «християнського міста» у Карлштадта виступає в якості опозиції «святим містам» доби Середньовіччя, які через призму нового віровчення виглядали як язичницькі.

Реформаційна пропаганда показувала «християнське місто Віттенберг» як центр істинної віри, «чистого Божого слова» і протиставляла його в цій царині християнській столиці – Риму. А. Карлштадт у творі проти ікон та про подолання жебрацтва намагався представити Рим як джерело не лише релігійних, а й усіх соціальних негараздів. Навіть походження кріпацтва, заточення ченців та черниць у монастирях він пов'язує з практикою торгівлі рабами, яка існувала в давньому Римі. Римському праву, на основі якого чиниться несправедливість для «простої людини», він протиставляє Боже право, як істинне та справедливе¹³.

Реформаційна публіцистика використовувала образ «християнського міста Віттенберг», у якому живуть благочестиві й побожні бюргери, для спростування католицької пропагандистської версії реформаційних подій, у світлі якої місто зображене як гніздо ересі, розпусти, злочинності і безладу.

Образ «християнського міста» виявився досить вдалим – у багатьох містах під впливом віттенберзьких подій розпочався рух за реформи. У великих містах, наприклад Нюрнбегі, Страсбурзі, Цюриху, й у містечках, як Кітцинген, Лейсніг були проведені релігійні й соціальні реформи на зразок віттенберзьких, створені «громадські каси» для бідних, ужито заходів щодо покращення моральної поведінки бюргерів¹⁴. Однак в цілому міста залишались далекими від «християнського міста», яким уявляв його А. Карлштадт. Відтак, образ стає доволі розмитим, утрачає свої контури та вмирає, фактично, на стадії свого зародження.

Сталося так, що проєкт «християнського міста» у Віттенберзі залишився на папері. Курфюрст на початку лютого 1522 р. вдруге заборонив проведення реформ у Віттенберзі та інших містах. На цей раз спротив волі князя загрожував серйозними репресіями. Відомий дослідник У. Бубенхаймер доволі переконливо стверджує, що у віттенберзьких подіях 1521 – на початку 1522 рр. центральне місце посідала боротьба за «єпископат», – кому мало належати верховенство в церковних справах – місту чи князівській владі¹⁵. У цьому протистоянні Віттенберг та інші міста виявилися неспроможними відстояти свою релігійну автономію та поступилися князівській владі. Не випадково після віттенберзьких подій 1522 р. знову активно пропагують образ «християнського князя». У цьому контексті красномовною є листівка того часу, на який зображені курфюрст зі скіпетром, а М. Лютер з Біблією¹⁶. Однак, попри пропагандистські зусилля, міфи про «християнського князя», «християнське дворянство» у громадянській думці ста-

¹² Немілов А. Н. Образ города в немецкой гуманистической культуре XV–XVI веков. *Город в средневековой цивилизации Западной Европы*. Т. 1. Феномен средневекового урбанизма. Москва, 1999. С. 161–164.

¹³ Karlstadt A. *Abtuhung der Bilder...* S. 12.

¹⁴ Winkelmann O. Über die ältesten Armenordnungen der Reformationszeit (1522–1525). *Historische Vierteljahresschrift*. 1916. Jg. 17. S. 187–228, 361–400; Winkelmann O. Die Armenordnungen von Nürnberg (1522), Kitzingen (1523), Regensburg (1523) und Ypern (1525). *Archiv für die Reformationsgeschichte* 1913. Jg. X. S. 242–280; 1914. – Jg. XI. H. 1. S. 1–18.

¹⁵ Bubenheimer U. Streit um das Bishofsamt in der Wittenberger Reformation 1521/22. In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte*. Kan. Abt. 1987. Bd. 104. S. 155–209.

¹⁶ *Ibid.* S. 209.

¹⁷ Akten und Briefe zur Kirchenpolitik Herzog Georgs von Sachsen / Hrsg. F. Geß. Leipzig, 1905. Bd. 1. S. 210.

ють другорядними. Критика князів, їхнього способу правління у творах М. Лютера межує з прагматичним підходом до визначення їхньої ролі у державному правлінні та їхньої участі у перебудові церковного життя.

Напередодні Селянської війни, у 1523–1524 рр., міф «християнського міста» фактично зникає й витісняється іншими проєктами та образами. Перш за все, від нього відмовляється його автор – А. Карлштадт. Наприкінці 1522 р. він публікує свій твір про пророка Малахію. У назві трактату він знову вказує місце його написання – «у християнському місті Віттенберзі»¹⁷. Однак у цьому й подальших публікаціях звучить інший мотив: істинний християнин і пастир – проста людина, селянин. Він покликається на слова пророка Захарії: «посоромлені будуть пророки оті, кожен видінням своїм, коли пророкував він, і не будуть одягати на себе волосяниці, щоб обманювати. І кожен скаже: “Я – не пророк, я – хлібороб”»¹⁸. Слова пророка про перетворення священиків у хліборобів А. Карлштадт сприйняв як шлях соціального покаяння духовенства, його відродження до нового життя в ролі благочестивих мирян. Реформатор розвиває думку про соціальне приниження як шлях духовного відродження людини. У цьому випадку йшлося про служителів кліру. Він знову звертає увагу на особливу духовну місію бідних: «Христос обирав простих, неосвічених рибалок і простих людей, митарів та інших рівних їм, покликав їх і давав їм нові імена. Тим самим він принижував сильних світу цього, поважних і знатних»¹⁹. Реформатор заявляє, що йому близькі слова Амоса, які він сказав про себе: «Я не пророк і не син пророка, я був пастухом, вівчарем, який обрізав дикі смокви і обробляв сікомори»²⁰. Програма «нового мирянина» мала на меті перетворення священиків на простих мирян, які поєднують селянську або ремісничу працю з проповідництвом.

Символічним можна вважати те, що проповідь на тему пророка Малахії була адресована із «християнського міста Віттенберг» селянству. А. Карлштадт тим самим передає естафету в проведенні реформ селу й надалі виступає як ідеолог народної Реформації, яка мала бути альтернативою революції. Г. Барге звернув увагу на той факт, що в регіоні, де діяв А. Карлштадт, не відбулося селянського повстання. Історик вважав це одним із доказів того, що реформаторські ідеї його героя давали можливість уникнути Селянської війни²¹.

Для реалізації свого задуму А. Карлштадт переселився із Віттенберга до невеличкого тюринзького міста Орламюнде, став священиком тамтешньої парафії, до якої входили декілька прилеглих містечок та сіл. На особистому прикладі він намагався поєднати селянську працю зі службою пастора громади. В Орламюнде було введено євангельське богослужіння, храми очищені від ікон і вівтарів, організовано освіту й виховання нового благочестя через проповідь²². Зміни тут були проведені за віттенберзьким взірцем. Однак, чому тоді реформатор не представляв Орламюнде як «християнське місто» і цей образ більше не вжився у його трактатах, публіцистиці і проповідях?

Перш за все, не стало зразкового «християнського міста» Віттенберга – тепер у ньому, за його словами, стали правити бал «гульвіси», «ідолопоклонники» й зрадники істинного християнства на чолі з «новим папою», М. Лютером. Головна причина полягала в іншому – відбувалося зміщення реформаційного руху до села, з'являлися перші громади, які виступали за введення Божого слова й вимагали змін у душі Божого права. Парафія Орламюнде з її округою була переваж-

¹⁷ Predig oder Homilien über den Propheten Malachiam genant. Andres Boden. von Carolstat. In der Christlichen stat Wittemberg. 1522; Barge H., Freys E. Verzeichnis der gedruckten Schriften des Andreas Bodenstein von Karlstadt. *Zentralblatt Bibliothekswesen*. 1904. Jg. 21. H. 4. S. 153–179, H. 5. S. 210–243, H. 7. S. 305–331.

¹⁸ Predig oder Homilien über den Propheten Malachiam... A 1.

¹⁹ Ibid. A 2.

²⁰ Ibid. A 2.

²¹ Barge H. Andreas Bodenstein von Karlstadt. Leipzig: F. Brandsteller, 1905. Bd. 2.

²² Hase E. Karlstadt in Orlamünde. *Mitteilungen der Geschichts- und Altertumsforschende Gesellschaft des Osterlandes*. Altenburg, 1854. Bd. IV. S. 42–125.

но селянською, більшість населення міста й сіл займалися землеробством і мало нагадували вільних містян. Створення тут зразкової християнської спільноти впиралося в комплекс складних соціальних проблем, які приведуть в кінцевому підсумку до Селянської війни. У селах та містечках першочерговим було не перевиховання «розпусних осіб», уведення жорсткого контролю за моральною поведінкою, а позбавлення селян від тяжких обов'язків, панщини, десятини, зловживань землевласників²³.

У зв'язку з цим ключовими поняттями реформаційної програми А. Карлштадта стає вже не «християнське місто», а «християнська громада», що об'єднує прихильників Євангелія, які керуються ним і перебудовують життя відповідно до Божих законів і заповідей. Громада, якою б вона не була, навіть крихітною, має право проводити зміни й не чекати вирішення церковних питань владою або церковним Собором.

Головним чинником зміни міфологічного ряду стало формування значної опозиції широких верств суспільства, яка заявила про свою готовність утілити зміни в житті. Ідентифікатором такої спільноти стає «проста людина», «простий народ», який у масовій свідомості набуває ознак міфічного героя. Слід підкреслити, що напередодні та під час Селянської війни 1524–1525 рр. у творах А. Карлштадта це поняття стає одним із ключових²⁴. Він щиро вірив у здатність велетенських сил селян і простих бюргерів здійснити Реформацію. М. Лютер, який вкрай негативно поставився до права простолуду проводити реформи, також персоніфікує таку спільноту і називає її *Herr Omnes*, «пан Всі». Для нього «пан Всі» є носієм охлократії, хаосу та насильства.

Історики доклали чимало зусиль для точного визначення соціального статусу «простої людини». Хто така «проста людина»? У книзі з такою назвою німецький історик Р. Лутц спробував ретельно простежити соціальний склад «простого народу», «третього стану»²⁵, його ролі в революційних подіях раннього Нового часу. Дослідження було здійснене в річищі концепції революції «простої людини» П. Бліккле, яка в 70–80-х рр. минулого століття стала певною сенсацією й новацією²⁶. П. Бліккле доводив тезу про Реформацію і Селянську війну як революцію і виводив її за межі марксистської концепції як ранньої буржуазної революції. Мінливість соціального змісту поняття «простий народ», його вільне й розмите визначення в джерелах ускладнює точне встановлення цього феномену. Переважна більшість дослідників схильні визначати його як прототип «середнього класу», за межами якого залишалися вищі, привілейовані групи й найнижчі прошарки декласованої маси пауперів. Міфологізовану спільноту досить складно розчленити на соціальні складові. Міф про «простий», «рядовий» люд виникає з протиставлення цієї ефемерної спільноти її антиподу, яким для неї була аристократія, привілейовані стани, можновладці. «Проста людина» розглядає себе як жертву соціальної несправедливості, зловживання влади, олігархів, вельмож тощо. Революція «простого народу» завершилася поразкою. Відтепер долю Реформації знову вирішували «християнські князі».

Щоправда, ідеологи та ватажки лівого крила Реформації продовжували формулювати свої проекти ідеального устрою, які вони намагалися реалізувати під гаслом «нового Єрусалиму». Ці утопічні проекти слід розглядати не тільки як форму соціальних намірів, а й як протест проти зіпсованих багатих центрів,

²³ Joestel V. *Osthüringen und Karlstadt. Soziale Bewegungen und Reformation in mittleren Saaletal am Vorabend des Bauernkrieges (1522–1524)*. Berlin, 1996; Joestel V. *Andreas Bodenstein von Karlstadt Schrift Von dem Sabbat und gebotenen Feiertagen im Spiegel der sozialen Bewegung in Osthüringen (1522–1524)*. *Querdenker der Reformation...* S. 211–228.

²⁴ Andreas Bodenstein von Karlstadt (1486–1541). *Ein Theologe der frühen Reformation...*; Hoyer S. *Karlstadt: Verfasser der Flugschrift «An die Versammlung gemeiner Bauernschaft»?* *Zeitschrift für Gtschichtswissenschaften*. 1987. H. 2. S. 136–137.

²⁵ Lutz R. H. *Wer war der gemeine Mann? Der dritte Stand in der Krise des Spätmittelalters*. München, Wien, 1979.

²⁶ Blickle P. *Landschaften im Alten Reich. Die staatliche Funktion des gemeinen Mannes in Oberdeutschland*. München, 1973; *Der Bauernkrieg. Die Revolution des gemeinen Mannes*. München, 1998.

що експлуатують беззахисне сільське населення. За таких умов розповсюджуються уявлення про можливість утворення подалі від великих міст «райських» куточків на землі, де будуть панувати справедливість і гармонія. Ідеї та мрії про створення справедливого гармонійного суспільства в межах окремих територій просякають релігійну і гуманістичну думку останньої третини XV–XVI ст. Популярною стає також ідея й практика створення «святих міст», які мали стати взірцем моральності та благочестя.

Ідея «християнського міста» народилася в річищі регіонального розвитку Реформації, утворення окремих, самостійних центрів, які претендували на взірець нового релігійного життя. Водночас конструкт «християнського міста» набуває ознак міфу й ідентифікує місто як спільноту, яка мала здійснити Реформацію. Міф про «християнське місто» формується на протиставленні іншим міфологізованим спільнотам та особам – «християнський правитель», «християнське дворянство», «християнський князь». В умовах динамічного часу міф про «християнське місто» поступається місцем новим міфологізованим силам, які в масовій свідомості стають здатними провести Реформацію й побудувати нове суспільство. На тлі розвінчання попередніх міфів формується міф про «простий народ», «просту людину». Повстання «простого народу» обернулася трагедією, проведення реформ у свої руки в'язали вже не міфічні, а реальні сили – земельні князі.

References

- Golubkin, Ju. A. (1992). *Iz ljubvi k istine – For the love of truth. Ljuter M. Vremja molchanija proshlo. Izbrannye proizvedenija 1520–1526 gg.* [Luther M. The time of silence has passed. Selected works of 1520–1526]. Per. s nem. Har'kiv, Ukraine.
- Joestel, V. (2001). *Andreas Bodenstein von Karlstadt Schrift Von dem Sabbat und gebotenen Feiertagen im Spiegel der sozialen Bewegung in Ostthüringen (1522–1524). Querdenker der Reformation – Andreas Bodenstein von Karlstadt und seine Wirkung.* Würzburg, Germany.
- Joestel, V. (1996). *Ostthüringen und Karlstadt. Soziale Bewegungen und Reformation in mittleren Saaleetal am Vorabend des Bauernkrieges (1522–1524).* Berlin, Germany.
- Kaufmann, Th. (2018). *Der Anfang der Reformation. Studien zur Kontekstualität der Theologie, Publizistik und Inszenierung Luthers und die reformatorisches Bewegung.* Tübingen, Germany.
- Kotlyarov, P. (2017). *Gumanist i reformator: osvritni ta social'ni praktyky Filipa Melanhtona – Humanist and reformer: educational and social practices by Philip Melancthon.* Kyiv; Vinnyc'ya, Ukraine.
- Nemilov, A. N. (1999). *Obraz goroda v nemeckoj gumanisticheskoy kul'ture XV–XVI vekov [The image of the city in the German Humanistic culture of the XV–XVI centuries]. Gorod v srednevekovoj civilizacii Zapadnoj Evropy. T. 1. Fenomen srednevekovogo urbanizma [The city in the medieval civilization of Western Europe. Vol. 1. The phenomenon of medieval urbanism].* Moscow, Russia.
- Oehmig, S. (2001). «Christlicher Bürger» – «heilige Stadt». Zu Andreas Bodensteins von Karlstadt Vorstellungen von einem christlichen Gemeinwesen und den Tugenden seiner Bürger. *Querdenker der Reformation – Andreas Bodenstein von Karlstadt und seine Wirkung.* Würzburg, Germany.
- Oehmig, S. (1995). *Die Wittenberger Bewegung 1521/22 und ihre Folgen im Lichte alter und neuerer Fragestellungen. Ein Beitrag zum Thema (Territorial) Stadt und Reformation. 700 Jahre Wittenberg. Stadt – Universität – Reformation.* / Hg. von S. Oehmig. Weimar, Germany.
- Schulze, M. (2001). *Zwischen Frucht und Hoffnung. Berichte zur Reformation aus dem Reichsregiment. Die deutsche Reformation zwischen Spätmittelalter und Frühe Neuzeit / Hrsg. v. Th. A. Brady.* München, Germany.

Дятлов Володимир Олександрович – доктор історичних наук, професор, перший проректор, проректор з наукової роботи Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53, Чернігів, Україна).

Dyatlov Vladimir A. – doctor of historical sciences, professor, First Vice-Rector, vice-rector for research of the National University «Chernihiv collegium» named after T. G. Shevchenko (53 Hetman Polubotka Street, Chernihiv, Ukraine).

E-mail: first.prorector@chnpu.edu.ua

THE MYTH OF THE "CHRISTIAN CITY" IN EARLY CHILDHOOD THE REFORMATION MOVEMENT IN GERMANY (1517-1525)

The article analyzes the Reformation project "Christian city Wittenberg" in the works of the famous reformer Andreas Karlstadt. Unlike previous researchers, the author considers it in the context of the mythologizing of various social forces and institutions that claimed to make the Reformation. The myth of the "Christian city" is formed in opposition to other mythologized communities and individuals – "Christian ruler", "Christian nobility", "Christian duke". The Reformation project of the "Christian city" arose in search of forces capable and ready to carry out the Reformation program formulated by Luther and his associates. In the first years of the Reformation, the myths of the "Christian duke" (reformer) and the "Christian nobility" came to the fore in socio-political thought. The Worms Reichstag of 1521 showed the inability of the political elite and the "Christian nobility", led by the emperor, to consolidate their efforts and to renew the Papal Church. The hopes of the Wittenberg reformers that the "Christian duke" (Prince-electoral Friedrich of Saxony the Wise) would carry out the reforms proved futile. Luther's patron pursued a careful ecclesiastical policy and was in no hurry to transform.

The idea of a "Christian city" arose spontaneously during the mass riots in Wittenberg in early 1522. After the first transformations took place here, one of the leaders of the Reformation movement, Andreas Karlstadt, promoted Wittenberg as a model of a true "Christian city." After Wittenberg and other cities proved unable to carry out their reform mission, Karlstadt, together with the radical reformers, continued to give the leading role to another community, the "common people," which was based on the peasantry. The identifier of such community is the "common man", who in the mass consciousness acquires the characteristics of a mythical hero. Martin Luther, who was extremely negative about the right of the "common people" to carry out reforms, also personifies such a community and calls it in German "Herr Omnes" (in English "Mr. All"). For him, "Mr. All" is the bearer of ochlocracy, chaos and violence. The short life of the myth of the "Christian city" is a confirmation of the weakness of urban republicanism, the inability of the burghers to carry out reforms.

Key words: Reformation, «Christian city», A. Karstadt, M. Luther, Wittenberg.

Дата подання: 18 травня 2021 р.

Дата затвердження до друку: 25 травня 2021 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Дятлов, В. Міф про «християнське місто» в ранньому реформаційному русі в Німеччині (1517–1525). *Сіверянський літопис*. 2021. № 3. С. 105–113. DOI: 10.5281/zenodo.5084997.

Цитування за стандартом APA

Dyatlov, V. Mif pro «khrystyianske misto» v rannomu reformatsiinomu rusi v Nimechchyni (1517–1525) [The myth of the "Christian city" in early childhood the Reformation movement in Germany (1517–1525)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 3, P. 105–113. DOI: 10.5281/zenodo.5084997.